

3.

Świat przed szczepionkami

*Szacunkowo kalkuluje się, że sześćdziesiąt osób na każde sto ma opę wietrzną. Z owych sześćdziesięciu dwudziestu umiera w najbar-
dziej sprzyjającym okresie życia, a jeszcze więcej nosi nieprzyjemne
pozostałości na twarzach, do końca życia. Tak więc, z powodu owej
choroby piąta część ludzkości albo umiera, albo zostaje oszpecona.*

Wolter¹

Dla tych z nas, którzy dorastali w drugiej połowie XX lub na początku XXI wieku, może wydawać się zdumiewające, że w wieku XVIII smutnym faktem było to, że ludzie częściej umierali na skutek chorób zakaźnych² niż schorzeń, które dzisiaj są główną przyczyną zgonów: chorób układu krążenia i nowotworów. W świecie końca XVIII wieku choroby zakaźne były nieuniknionym elementem codziennego życia. Średnia długość życia osób, które urodziły się w Anglii w 1750 roku, wynosiła

¹ Wolter, *Listy o Anglikach albo listy filozoficzne*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1952, s. 82–87.

² Choroby, którymi można się zakazić poprzez kontakt z inną osobą.

około trzydziestu pięciu lat³. Owa wyjątkowo niska średnia długość życia była dodatkowo potęgowana przez niewyobrażalny dziś wskaźnik śmiertelności niemowląt. Tak zwana gorączka poporodowa⁴, infekcja roznoszona często przez samych lekarzy, zabierała wiele istnień, a stan przedrzucawkowy, krwotoki i dysproporcja główkowo-miednicowa nie były jeszcze rozpoznane i leczone. Sprawiało to, że poród stanowił poważne zagrożenie zarówno dla matki, jak i dziecka. Życie bez poważniejszych chorób zakaźnych było wyjątkowym luksusem.

Zdarzały się okresy, kiedy duża część populacji Europy padała ofiarą dżumy dymienicznej. Regularnie wybuchały również epidemie cholery i tyfusu, a ospa była zawsze obecna. Problem polegał także na tym, że pomimo szalejącej choroby ludzie nie rozumieli mechanizmu jej działania. Na odkrycie, że choroby mogą być wywoływane przez drobnoustroje, trzeba było jeszcze poczekać całe stulecie. Choroby były rozpoznawane i klasyfikowane, ale ówczesna medycyna w najlepszym razie była paliatywna, a w najgorszym przynosiła więcej szkody niż pożytku. Pierwszą chorobą, przeciwko której zaczęto się szczepić i jedną z pierwszych, która została przebadana wczesnymi metodami naukowymi, była ospa prawdziwa.

Ospa prawdziwa była chorobą, którą charakteryzowała wysoka, 30-procentowa śmiertelność. Jej pierwsze objawy przypominają grypę, a po nich pojawiają się wysypka i zmiany na skórze oraz błonach śluzowych. Wielu ludzi, którzy zdołali przeżyć, zostało trwale oszpeconych

³ E.A. Wrigley, R.S. Davies, J.E. Oeppen i R.S. Schofield, „Mortality”, w: *English Population History from Family Reconstitution, 1580–1837*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997, 198–353.

⁴ C. Hallett, „The Attempt to Understand Puerperal Fever in the Eighteenth and Early Nineteenth Centuries: The Influence of Inflammation Theory”, *Medical History* 49 (2005): 1–28.

bliznami⁵ lub traciło wzrok. W tym okresie śmiertelność była prawdopodobnie jeszcze wyższa, ponieważ nie rozróżniano ospy wietrznej od prawdziwej. Wydaje się, że ospa jest chorobą, która nękała ludzkość od czasów pierwszych cywilizacji rolniczych powstałych na obszarze Starego Świata, a towarzyszące jej charakterystyczne zmiany zauważyć można nawet na zachowanych mumiach z czasów starożytnego Egiptu⁶. Ospa nie dbała o klasy społeczne, poziom inteligencji, rasę, pobożność czy modlitwy. Była wyjątkowo egalitarna w swojej domenie śmierci i oszpecania, aż wreszcie stała się swego rodzaju bronią biologiczną wykorzystaną przez Europejczyków w ludobójstwie rdzennej ludności Ameryk. W przeciwieństwie do innych chorób, takich jak malaria, rozwoju ospy nie ogranicza klimat. Kiedy populacja, która uzyskała odporność, starzała się i wymierała, wybuchała kolejna epidemia, która ponownie siała śmierć i szpeciła. Ospa była straszną chorobą i przyniosła wiele nieszczęść – nie było w niej nic zabawnego.

Choroba zyskała swoją nazwę, *variola*, od tego samego rdzenia, co angielskie „various” (zróżnicowany) – *varius* odnoszącego się do pozostałych na skórze śladów. Dużo później rozwinęła się nowa dziedzina nauki, wirusologia, dzięki której stało się możliwe klasyfikowanie chorób na podstawie cech czynnika, które je wywołał, a nie stanu, jaki spowodowały. W przypadku ospy stan ten był wywołany obecnością

⁵ Ciężki makijaż, widoczny czasami na obrazach z epoki, stał się prawdopodobnie modny, gdyż traktowano go jako sposób na ukrycie blizn po przebytej ospie.

⁶ M.A. Ruffer, M. Armand Ruffer i A.R. Ferguson, „Note on an Eruption Resembling That of Variola in the Skin of a Mummy of the Twentieth Dynasty (1200–1100 B.C.)”, *Journal of Pathology and Bacteriology* 15 (1911): 1–3; D.R. Hopkins, *Princes and Peasants: Smallpox in History*, Chicago: University of Chicago Press, 1985.